

НОВО ТУМАЧЕЊЕ ЈЕДНОГ ФРАГМЕНТА ИЗ »TABULA PEUTINGERIANA«

Један велики број страних и наших научника¹ бавио се проучавањем, и то најчешће фрагментарним, *Tabulae Peutingerianaе*, заправо плана римских војних цеста из IV вијека н. е. Грешке и непрецизности ове Табуле истицане су досад више пута. Али и поред тога што јој се има штошта примијетити, она је ипак узимана као извор од специјалног интереса за утврђивање праваца римских војних цеста, као и за убицирање многих већ давно несталих римских насеља.

Фрагмент који је за нас овдје од интереса односи се на означавање римске војне цесте од Цавтата до Будве; тај фрагмент гласи овако: *Epitauro XX Resinum XX Vicinium XV Batua*.² Римске цифре овдје означавају раздаљину између наведених цестовних постаја, и то у римским миљама (једна миља = 1.472 m). Према свим досадашњим било страним или домаћим интерпретаторима овог фрагмента, наведене постаје у ствари су ови градови: *Epidaurgus* (касније Цавтат), Рисан, Улцињ и Будва. Дајући овакву интерпретацију горњег фрагмента, сви се научници слажу у томе да је састављач Табуле погрешно означио одстојања између постаја, а сем тога да је погрешно пласирао Улцињ (*Vicinium*) између Рисна и Будве. Да је и на овој релацији састављач Табуле могао починити грешке у обиљежавању одстојања доказ нам пружају и такве грешке које се јављају и између других постаја; тако нпр. између Будве и Скадра означено је растојање од свега 20 римских миља. Али док су нам грешке у означавању одстојања схватљивије, дотле би се тешко могла примити и тврђења о погрешном редослиједу у односу на низање постаја, тако да и кад би постаја која се наводи између *Resinum*-а и *Batua*-е била означена са *Ulcinium* или *Olcinium*, прије бисмо, можда, помислили да се ради о неком другом локалитету, који такође носи име познатог Улциња, него да тврдимо, и то без икакве резерве, да се баш ради о погрешном лоцирању овог града. Међутим, пошто је спорни локалитет означен као *Vicinium*,

¹ Њижова имена и одговарајуће радове видјети код: Павао Буторац, Бока Которока од најстаријих времена до Немањића, Вјесник за археологију и историју далматинску, Сплит 1926—27, и Антун Мауер, Доприноси познавању римских цеста у Далмацији, посебни отисак из Вјесника за археологију и историју далматинску, св. LI, Сплит 1938.

² cfr. Антун Мауер, н. дј., стр. 133.

немамо никаквог разлога за сумњу да се тај локалитет налазио на бокељској релацији приморске римске војне магистрале. Овако становиште поткрепљује и чињеница да се на територији Боке и код равенског анонимног географа из VII вијека помиње једно насеље под именом *Buccinium*, што је без сумње истовјетно са *Vicinium*-ом.³

У Табули су насеља побројана од сјевера према југу, док их равенски географ наводи инверсно, и то тако да и код њега *Buccinium* долази између *Resinum*-а и *Vutua*-е, што поред чињенице да овај посљедњи помиње и *Decadaron* (Котор), који није назначен у Табули, упућује на то да је он, иако је можда користио и Табулу као извор, ипак и другим путем долазио до обавјештења приликом свог рада, па је несумњиво да би он, грешку, када би је састављач Табуле и починио у лоцирању Улциња, исправио, а не потврдио. То што се ни у Табули ни код равенског географа не наводи Улцињ, не може бити подлога да се под сваку цијену категорички утврди да се називи *Vicinium* и *Buccinium* односе на Улцињ, а не на једно од насеља у Боки, којих је иначе према археолошким индичијама у римско доба било више. А филолошка дедукија, која је иначе тако често несигурна кад је у питању рјешавање етимологије назива насеља, не може бити одлучујућа, а нарочито не кад јој се супротстављају други логични аргументи, па према томе и евентуална допуштеност извођења назива *Vicinium* и *Buccinium* из *Ulcinium*-а или *Olcinium*-а може бити заснована на пукој случајности сличности ових за нас двају и графички и садржајно различитих назива.

Док је у науци досад било усвојено тврђење да је *Vicinium* из Табуле или *Buccinium* из списка равенског географа исто што и *ΟΥΛΚΛΥΛΟΝ* из Птоlemeјеве географске карте,⁴ или *Ulcinium* из њене латинске редакције из 1490. године,⁵ или пак да је *Olcinium* назив из којег ће деривирати Ливијеви *Olciniatae*⁶ — за шта ми иначе мислимо да се, као и у случају Ливијевих *Risonitae* и *Agravonitae*, ради о инверсном процесу, наине да су од назива илирских племена постала имена одговарајућих градова — дотле се под називом насеља *Resinum*⁷ из Табуле, који назив на Птоlemeјевој карти варира у *ΡΕΒΛΥΟΝ*,⁸ подразумијева Рисањ, односно исто што и Скилаксов *ΡΕΖΟΥΣ*,⁹ Полибијев

Антун Мауер, н. дј., стр. 134.

⁴ Фердо Шишић, Повијест Хрвата у вријеме народних владара. Загреб 1925, стр. 105.

⁵ Павле Мијовић, *Acrvium — Dekatera* — Котор у светлу нових археолошких открића. Старинар, књига XIII—XIV, Београд 1962—1963. стр. 44.

⁶ Titus Livius, *Ab Urbe condita*, liber XLV, c. 26.

⁷ Антун Мауер, н. дј., стр. 133.

⁸ Фердо Шишић, н. дј., стр. 105.

⁹ cfr. Giuseppe Gelcich, *Memorie storiche sulle Bocche di Cattaro*. Zara, 1880, стр. 2.

ϞϠζωυ,¹⁰ Ливијев Rhizon¹¹ и Плинијев Rhizinium,¹² што све — мислимо на ове посљедње четири варијанте — несумњиво означава Рисан.

Сличност назива Resinum из Табуле и ϞϠζωυ из Птоlemeјове карте са варијантама из античких извора у којима се помиње Рисан одвратила је проучаваоце како Табуле тако и Карте и од претпоставке да се у њима, тј. у Табули и Карти, ради можда о називу неког другог локалитета. Наше је увјерење да се у Tabula-и Peutingeriana-и уопште, а у Птоlemeјовој карти на означеном мјесту, не помиње Рисан, већ да се под називима Resinum и ϞϠζωυ подразумева насеље-постаја Росе на улазу у Бококоторски залив. Овакво тврђење ће на први поглед, нарочито с обзиром на значај Рисна у предримско и у римско вријеме, многим изгледати превише смјело, па ћемо баш због тога настојати да ово наше тврђење што подробије образложимо.

На првом мјесту морамо подвући да Tabula Peutingeriana није географска карта, на којој би свакако морала фигурирати сва већа и важнија насеља, већ да је то, како смо већ рекли, план римских војних цеста, па је разумљиво што је из њега могао изостати и неки значајнији римски град уколико се није налазио на војној магистралу — као што је то, уосталом случај и са неким другим, од Рисна значајнијим, градсима,¹³ и као што је, насупрот томе, разумљиво и то да у оваквом плану нађемо и неко мање насеље, ако се оно налазило на реченој магистралу, а нарочито ако је служило као постаја

Росе, односно Resinum или ϞϠζωυ, без сумње су једно од најстаријих насеља у Боки. С обзиром на географски и стратешки положај на коме се налазе, Росе су не само у римско већ и у предримско вријеме могле бити једно значајније насеље, тако да су до датума њиховог порушења, 840. године,¹⁴ морале имати за собом и више вијекова живота, па је сасвим сигурно да би археолошка ископавања на одговарајућем терену пружила о томе непобитне доказе.

Сем разноврсног: одбрамбеног, управног, поморско-трговачког, царинског и санитарног значаја, који ће обновљене Росе имати у средњем вијеку, а и касније све негдје до средине прошлог

¹⁰ Ludovicus Dindorfius, Polybii Historia, vol. I, Lipsiae, MDCCCLXVI, стр. 132.

¹¹ Titus Livius, н. дј., liber XLV, с. 26.

¹² Farlati — Coleti, Illyricum Sacrum, Tomus VI, стр. 410.

¹³ Ангун Mayer, н. дј., стр. 135.

¹⁴ Константин Порфирогенет, De administrando imperio, у Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, Volumen, VII, стр. 342, 344 и 347.

вијека,¹⁵ у вријеме Римског царства оне су свакако имале и један посебни значај, јер су представљале и специфичну постају на једном дијелу римске војне магистрале. Наиме, и кад не би постојале неке индиције — које би са не много истраживачког труда археолога свакако постале непобитни аргуменат — о постојању римске цесте која је од Роса, Луштитичким полуострвом, па преко једног насеља негдје у Грбаљском пољу, можда баш Vicinium-а из Tabula-e Peutingeriana-e, водила за Будву и даље према Скадру, те и кад не бисмо из неких извора знали да се локалитет на Росама супротној обали називао Trajectus, ипак би нас и најповршније познавање конфигурације Боке Которске само по себи одвратило и од помисли да би Римљани своју приморску јадранску војну цесту на релацији Боке могли провести таквим одуговлачењем и вијугањем што би изазвало њено провођење кроз данашњу Херцеговску ривијеру, па преко Каменара, Мориња, Рисна, Пераста, Котора, брда Тројице па даље, ловћенским падинама,¹⁶ до Будве, како су је замишљали сви они научници који су се на бокељску релацију римске цесте освртали, очито заведени погрешним интерпретирањем Tabula-e Peutingeriana-e. Неки од ових научника, који су се бавили проблемом лоцирања Acrivium-а, не налазећи овај град у плану римске цесте, која је, како су је они замишљали, морала пролазити преко терена данашњег Котора, користили су ову чињеницу као један од аргумената за своју тезу да се Acrivium није налазио на мјесту данашњег Котора.¹⁷

Еванс, који је вршио детаљна археолошка истраживања у Боки, нарочито у Рисну, не нашавши на замишљеној траси никаквих трагова римске цесте, био је склон да вјерује да Римљани нијесу такву цесту кроз Боку ни проводили.¹⁸ Рутар, који је први увидио немогућност већ описаног одуговлачења и вијугања римске војне цесте кроз Боку, покушао је да то унеколико ублажи: „Дио велике приморске цесте из Aquileје у Dyrrachium, која пресјецаше цијелу покрајину од сјевера према југу, вођаше

¹⁵ Видјети наше радове: Из архиве лучког капетана у Росама, VI и VII Годишњак Поморског музеја у Котору; Оснивање и дјеловање поморско-здравствених установа у Боки Которској, Зборник радова X научног састанка Научног друштва за историју здравствене културе Југославије, Београд 1963; Појава куге у Ораховцу 1690. године и Которски здравствени магистрат, Зборник радова Института за медицинока истраживања САНУ, књига 8, Београд 1960.

¹⁶ Мауер то претпоставља док каже: „Ако је точно, да се трагови римске цесте виде на обронцима Ловћена...“, Доприноси познавању римских цеста..., стр. 135.

¹⁷ Да се Acrivium није налазио на мјесту данашњег Котора, већ негдје код Трашта или у Грбаљском пољу, претпостављали су и тврдили, поред осталих: Павао Буторац, н. дј., стр. 39 и 40; Иво Стјепчевић, Котор и Грбаљ, Сплит 1941, стр. 4—6. Маја Паровић—Пешикан, Нови археолошки налази у околини Тивта, Старинар, књига XIII—XIV, Београд 1962—1963, стр. 211—217.

¹⁸ cfr. Буторац, н. дј., стр. 37.

и кроз Боку Которску. Из Епидаура (Цавтат) кроз Конавље додираше до горње Суторине у Боци. Али ту неиђаше по долини мора, као данданас до Херцегновога, него окренивши из мочварне долине косо преко обронка додираше у Драчевицу на равници Камено, те од туда преко Радмиливића, Буновића и Милиновића у драгу морињску и напокон уз морску обалу у Rhizonium. Из Rhizonija вођаше та цеста пут Pirustae те љутском (!) драгом и Cataron, а од тада преко седла св. Тројице и кроз долину Грбал у Butun, као још данданас. Њеки мишљаху (с. *Gelcich* о. с. pg. 9: »a Castelnuovo e costeggiando il mare a Risano«) да тај пут иђаше из Суторине чак до мора, а од туда мимо данашњи Ерцегнови, Мелиње (!), Баошић и Биелу кроз Бериге, па опет овијаше се морињском драгом у Rhizonium. Али већ практична вјештина Римљана противи се тому, јербо по овој другој црти била би цеста из Суторине у Рисан два пута дужа, него што је по овој црти. Ко познаје обалу од топлашке (!) па до морињске драге, тај ће се увјерити, да до дана данашњег још није било добра пута уз ту обалу.¹⁹ Штета што Рутара није руководио исти критеријум и у односу на релацију од Рисна до Будве, јер га је баш та релација, више него она од Цавтата до Рисна, морала навести на тражење другог излаза у замишљању римске војне цесте кроз Боку. Рутар се, како видимо, задовољио да по својој „првој црти“ скрати само за два пута релацију цесте од Суторине до Рисна, и то без икакве стварне аргументације, будући да у поткрепу свог тврђења наводи само ово: „Уз прву наведену црту нашло се јако доста споменика већ из каменог доба, који задоста свједоче, да долина између Радостака и Девесиле бијаше већ прво вријеме прелазним предјелом, јербо је ту најнаравнији приелаз између Суторине и Мориња“.²⁰ Штавише, на другом мјесту он тврди (мислећи на читаву релацију кроз Боку): „... тешко је наћи праве трагове тог старог пута и можда неће бити никад могуће сасвим точно опредиелити куда је водила та пруга“.²¹

Што се трагови римске цесте кроз Боку досад нијесу пронашли посљедица је упорног тражења тих трагова према индицијама погрешно интелептиране *Tabula-e Peutingeriana-e*. Досад се није ни помишљало да би римска војна цеста могла бити проведена на сасвим другом правцу. Да се римска приморска јадранска магистрала са Росама супротне обале, и то баш са »*locus qui dicitur Traiectus*«, настављала морским превозом до Роса, а од ових даље према Будви, на првом мјесту нам пружа доказ и сама *Tabula Peutingeriana*, означавајући раздаљину од *Epidaurus-a* до *Resinon-a* (Роса) са 20 римских миља (око 30 километара), што отприлике одговара, док је раздаљина од *Epidaurus-a* до Рисна

¹⁹ Само Рутар, *Старине Бокототорске*, Извјешће Ц. К. Реалног и великог гимназија у Котору за школску годину 1880—81, Задар 1881, стр. 21 и 22.

²⁰ Исто, стр. 22.

²¹ Исто.

више него двострука. Истина, овом аргументу се може супротставити чињеница да је Tabula често непоуздана у биљежењу појединих растојања, али — зашто бисмо у њу сумњали и онда кад се означено растојање поклапа са стварним? На другом мјесту од значаја је чињеница да се Росама супротни изјвесни дио обале називао Traiectus, деноминација која сигурно датира из римског доба. Овај локалитет се свакако налазио на оном дијелу супротне обале Роса који је овима најближи, те је тако омогућавао и најкраћи морски превоз, дужине од свега 1.400 m. Овдје морамо подвући чињеницу да се у Боки Которској само локалитет на Росама супротној обали називао Traiectus. Заблуда је тврђење да су се два локалитета у Боки овако називала, наиме Превлака, која спаја рт Оштро са копном, и полуострво Превлака у Тиватском заливу. До оваквог тврђења дошло се погрешним превођењем ријечи превлака са traiectus,²² међутим превлака у латинском језику одговара ријечи isthmus.

Прва Превлака, а то треба нарочито подвући, и поред тога што се налази на Росама супротној обали (нешто западније), нема везе са локалитетом Traiectus. Она се простира на сасвим малом, узаном и ниском простору, заправо прециби која, како смо већ рекли, везује рт Оштро са копном. Преко ње, а ради скраћивања морског пута, преносили су се на рукама мањи чамци, било приликом уласка или изласка из Боке, и то они који су били усмјерени у правцу сјеверно од Боке, односно они који су долазећи са сјевера стизали у Боку, а нарочито онда кад је због јачег вјетра било отежано испловљавање или упловљавање. Таква намјена ове Превлаке на улазу у Бококоторски залив означена је и на познатој Coronelli-јевој карти са: *Prevlacca cioè luogo per il quale si può trasportare una barca a forza di braccia*. Дакле, и ова чињеница доказује да оваква намјена ове прецибе, односно превлаке, нема ничег заједничког са Traiectus-ом (*traiectus*, *ус*, *м.*), што значи: превожње воденим путем, па чак и скелу или брод за превожње.

Друга Превлака, она наспрам Тивта, првенствено је био назив за такође узани дио копна који везује полуострво које ће у средњем вијеку добити, поред старијег имена Tombe или Tomba или Tumba,²³ и име Превлака.

Дакле, у Боки су постојали, и данас постоје, два локалитета названа Превлака; међутим, локалитет Traiectus који је под тим именом постојао у доба Рима, а и неколико вијекова касније, није то име сачувао. Словени, који су инвадирали ове крајеве негдашњег Римског царства, а и Византинци, који ће над овим кра-

²² Илија Синдик то категорички тврди: „Истим именом названо је ово полуострво и од романског становништва, јер Трајектус попа Дукљанина значи Превлака, буквалан превод Трајектус-а“, Комунално уређење Котора од друге половине XII до почетка XV столећа, Посебна издања САНУ. књига CLXV, Београд 1950, стр. 24.

²³ Иво Стјепчевић, Превлака, Загреб 1930, стр. 2.

јевима протегнути своју власт, сигурно нијесу имали потребе за таквим војним покретима које је у својим освајачким и владајућим плановима вршило и замишљало Римско царство, па је због тога римска војна магистрала изгубила свој значај, а тиме и локалитет *Traiectus* своју функцију, па постепено и своје име.

Иако преставши да буде вршилац оних функција по којима је и име добио, тј. функција масовног и континуираног превозења римских војника, локалитет *Traiectus* ће још задуго сачувати своје име, тако да ћемо га тако означен наћи и у два извора из дванаестог вијека. Први је уговор о миру између Которана и Омишана из 1167. године. У овом уговору омишки кнез Никола се, поред осталог, обавезује которском комесу Вити²⁴ да Омишани неће наносити никакву штету бродовима који би били усмјерени према Котору ако би на ове наишли на релацији од Молунта до *Traiectus*-а, што значи између Молунта и улаза у Бококоторски залив. У овој исправи фрагмент који ми интерпретирамо: до *Traiectus*-а гласи: *usque Tracti*,²⁵ што је код *Farlati*-ја преписано: *usque Trasti*,²⁶ што је многе историчаре навело на тумачење овог фрагмента са: до Трашта или са: између Молунта и Трашта. Свакако да и форма *usque Tracti* и форма *usque Trasti* одражавају језичке грешке било у односу на једну или другу интерпретацију, то јест било да се тумачи са: до *Traiectus*-а или са: до Трашта. За прву интерпретацију правилна латинска форма би гласила: *usque Traiectum*, а за другу: *usque Trastas*. Прихватајући старији, Луцијев препис,²⁷ у коме стоји *Tracti* умјесто *Traiectum*, тумачећи то са до *Traiectus*-а ми се ослањамо и на чињеницу што је у случају горњег уговора сасвим логично да је гранична тачка у поменутој обавези Омишана *Traiectus*, односно улаз у Бококоторски залив, а никако не Траште, јер би на релацији од уласка у Боку до Трашта свако ингерирање Омишана представљало директну повреду которских, односно бокељских територијалних вода, о чему се — а нарочито према другим обавезама Омишана које се резимирају у: »...*ab hodierna die nos et nostri successores vobiscum et vestris successoribus puram et rectam pacem habemus absque dolo ad nonam generationem*« — не може ни помишљати.

Други помен *Traiectus*-а, такође из XII вијека, налази се у Хроници Попа Дукљанина. Овај помен је везан уз синовца краља Прелимра, Легета, за кога се каже да је живећи »*in Sulfo de*

²⁴ У документу стоји »*Vicomiti Catharino*«, међутим ради се свакако о грешци писара, јер треба да стоји »*Vitae, comiti Catharino*«. О исправци ове грешке видјети: Јован Ј. Мартиновић, Из которских исправа XII вијека, XIII Годишњак Поморског музеја у Котору, Котор 1965, стр. 149—152.

²⁵ *Lucius, Inscriptiones Dalmaticae, addenda vel corrigenda in opere de Regno Dalmatiae et Croatiae, Venetiis 1673, n. 60.*

²⁶ *Farlati — Coleti, n. dj, Tomus VI, стр. 434.*

²⁷ Види напомену бр. 25.

Cattaro, in loco qui Traiectus dicitur« саградио тврђаву и резиденцију.²⁸

Многи наши историчари, па чак и Иво Стјепчевић, који је написао исцрпну и успјелу монографију о Превлаци наспрам Тивта,²⁹ тврде да је Дукљанинов »locus qui Traiectus dicitur« поменута Превлака. Више него за остале, чудно је да ни Стјепчевић није бар помислио да се под називом Traiectus можда крије неки други локалитет, тим прије што је он, њему својственим исцрпним и брижљивим трагањем, утврдио све називе који се у старијим исправама јављају за полуострво у Тиватском базену: „Име се „Превлака“ јавља у повијесним исправама у разним облицима: »Prevlacha«, »Preblacha«, »Prienlacha«, »Privilaqua«, »Prielaqua«, »Previlacha«. „Уз овај назив“ — тврди даље Стјепчевић — „сачувао се и други старији, који се упоредо са првим јавља до у XV вијек. Назив је тај: Tombe, Tumba, Tomba, а долази од грчке ријечи »tymbos« или латинске »tumulus« и значи: хумак, брежуљак“.³⁰

Стјепчевић, који ни у једном извору није нашао да се Превлака називала и Traiectus, умјесто да Дукљаниново причање о Легету веже за Превлаку, морао је и у односу на Дукљанинов Traiectus примјенити исти критеријум који је сасвим правилно примјенио у односу на Јиречеково тврђење: „да се на Превлаци има тражити Порфиригенетов диоклијски град »to Nougráde««, наиме да се „тому противи околност да Превлака под тим именом није нигдје означена“.³¹

И чињеница да на Превлаци наспрам Тивта, гдје су вршена у више наврата археолошка ископавања, нијесу нађени никакви остаци Легетове тврђаве, већ само тврђаве коју ће млетачке власти у Боки подићи нешто послѣје 1420. године, убједљиво упућује на то да Превлака није исто што и »locus qui Traiectus dicitur«. Зато, ако смо склони да повјерујемо Попу Дукљанину, Легетову резиденцију требало би тражити на сјеверној обали улаза у Бокооторски залив.

Дакле, Traiectus који смо дедуцирали из исправе из 1167. године и »locus qui Traiectus dicitur« из Хронике Попа Дукљанина, јасно је, морају се односити на исти локалитет, коме је и само име означавало и резон постојања и намјену, а и логичну локацију.

Да би један локалитет добио тако намјенско име, какво је то Traiectus, свакако морамо искључити неко спорадично превожње приобалних становника, и оправданост тог назива тражити у много широј и значајнијој намјени; увјерени смо: у прекомор-

²⁸ Фердо Шишић, *Летопис Попа Дукљанина*, Посебна издања САН, књига LXVII, Београд—Загреб 1928, стр. 328 и 329.

²⁹ Иво Стјепчевић, *Превлака*; остало видјети у напомени 23.

³⁰ Исто, стр. 2.

³¹ Исто, стр. 4.

ском континуирању римске јадранске војне цесте од Роса, односно Rosinum-a, који је назначен у Tabula-a Peutingeriana-и као насеље сигурно развијеније од »locus qui Traiectus dicitur«.

Да се преко Traiectus-a настављала римска војна магистрала кроз Боку, сем чињенице што у њој не фигурира Рисан, доказује и чињеница да у њој није наведен ни Acrivium (каснији Котор), већ Vicinium, које се насеље можда налазило на мјесту гдје неки траже Плинијев Acrivium, у близини залива Траште или негдје у Грбальском пољу. Нама је сасвим јасно што ни Рисан ни Acrivium, иако тада сигурно најважнији градови у Боки, не фигурирају у плану римске војне магистрале; уосталом, они ни данас нијесу означени на нашој тек изграђеној Јадранској магистрала, са којом ће их везивати споредни крак, који се управо довршава. Колико ли је тек оправдања имала римска војна цеста да прекоморским прелазом на линији Traiectus — Росе скрати преко тридесет километара пута кроз Боку, кад наша данашња, можемо рећи, туристичка магистрала, која баш из својих главних намјенских разлога то не би требало да чини, скраћује трајектом Каменари — Лепетане, 900 m дугим, своју бокелјску релацију за свега десетак километара.

Из горњег нашег излагања, а нарочито из нашег зацртавања римске војне цесте кроз Боку: од Роса, Луштитким полуострвом, па затим Грбальским пољем до Будве, резултира да би Acrivium да се налазио на мјесту гдје га неки научници покушавају убицирати, а не на мјесту данашњег Котора, био и наведен у Tabula-и Peutingeriana-и.

Иако не желимо да се на овом мјесту детаљно упуштамо у проблем лоцирања старог Acrivium-a, ипак сматрамо потребним да се у прилог нашем интерпретирању Tabula-e Peutingeriana-e — при чему је тумачење назива Resinum са Росе, а не са Рисан, свакако главно питање — и на овом проблему бар парцијално задржимо. Да је у Tabula-и Peutingeriana-и под Rosinum означен Рисан, а не Росе, онда би Acrivium, који у вријеме састављања Табуле свакако постоји као oppidum civium Romanorum, а који не налазимо према нашој интерпретацији Табуле на линији Росе — Будва, морао фигурирати у наставку замишљене магистрале од Рисна према југу, односно на мјесту данашњег Котора. Дакле, чињеница што се Acrivium у Табули уопште не помиње, сем што онажује нашу тезу о сасвим другом правцу магистрале, пружа и индиректан доказ о непостојању Acriviuma у близини Трашта или негдје у Грбальском пољу, према томе нема разлога да се он лоцира негдје изван данашњег Котора, тим прије што о томе да се Acrivium налазио на мјесту данашњег Котора, поред осталог, постоје и врло убједљиве археолошке индиције,³² које се лако могу супротставити иначе сасвим непрецизној и збрканој Птолемејевој

³² Павле Мијовић, н. дј., стр. 27—43.

карти, на којој је мјесто означено са **Ἀκροῦλον**³³ било и повод за прављење претпоставки, а и за извођење закључака, о лоцирању Асрувиум-а изван данашњег Котора.

Док су се неки писци задовољавали само претпоставкама о мјестима на којима би могао бити лоциран Асрувиум, искључујући мјесто данашњег Котора, дотле је Мауер самоувјерено тврдио да се Асрувиум налазио на територији данашњег Грбља: „...откад сам г. 1926. доказао³⁴ да је данашње име Грбља непосредни наставак старог имена Асрувиум, точније Агрувиум (с гласом *g* према Ливијеву *Agravonitae*), из чега нужно слиједи, да се овај град налазио на територију данашњег Грбља...“³⁵ И на једном другом мјесту је Мауер, без икакве резерве, тврдио то исто у овој форми: „Осим тога сам доказао да Асрувиум није био на мјесту данашњег Котора, како је то Томасчек претпостављао, него на подручју данашње општине Грбља између Котора и Будве“³⁶

Искључујући чињеницу да се Асрувиум налазио на мјесту данашњег Котора, Мауер негира постојање на овом мјесту, ако не неког мањег насеља, а оно свакако неког већег, градског, римског насеља, јер то искључење ео ipso резултира из самог Мајеровог лоцирања Асрувиума, пошто ако данашњи Котор у римско доба није носио то име, онда не може преостати ништа друго него да се изведе закључак да на терену данашњег Котора није постојало никакво прадско насеље, будући да антички писци, наводећи градове и значајнија насеља у Боки, помињу само Асрувиум, Рисан, Будву, Vicinium и Росе. Нама је заиста чудно што овако логична дедукција, која се сама по себи намеће, није одвратила Мауер-а од упорног инсистирања на лоцирање Асрувиума далеко од данашњег Котора, а то тим прије што су баш њему не само били добро познати знатни већ давно откривени археолошки остаци у Котору из доба Рима, већ што је он сам описао један тек 1931. године откривени римски споменик у непосредној близини града, за који је он казао да „спада најкасније у трећи вијек посл. Кр.“, а који споменик веома убеђљиво говори о тадашњем постојању на терену данашњег Котора једног значајнијег градског насеља, будући да се у том споменику, заправо у надгробном натпису, говори о градском надлекару (Ἀρχιτράβης).³⁷ Овај је споменик, кад је ријеч о доказивању карактера и величине римског насеља

³³ Фердо Шишић, Повијест Хрвата у вријеме..., стр. 105.

³⁴ Иако овдје Мауер не каже гдје, подразумијева се у његовој расправи: Гдје се налазио стари Асрувиум?, Студије из топомастике римске провинције Далмације, Вјесник за археологију и историју далматинску, св. L, стр. 85—93, заправо у првом њемачком (нешто краћем) издању ове расправе, објављеном 1926. године под насловом »Wo lag das alte Aservium?«, Indogermanische Forschungen 44, 1926, стр. 193—201.

³⁵ Антун Мауер, Catarensia, Zbornik Historijskog instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Vol. 1, str. 98.

³⁶ Антун Мауер, Доприноси познавању римских цеста..., стр. 135.

³⁷ Исти, Ново нађени грчки натпис у Котору, прештампано из Наставног вјесника, св. 5—8, књ. XL, год. 1932, стр. 1.

које је постојало на мјесту данашњег Котора, од нарочитог значаја будући да је потпуно сигурно да је откривен на мјесту гдје је био и постављен, што и Mayer не избјегава потврдити: „... ипак мора да је била (плоча) на свом првобитном мјесту, јер се испод ње нашла човјечја лубања и нешто кости, а у непосредној близини још три лубање“.³⁸ Штавише, Mayer нам пружа и податак да је ова надгробна плоча откривена на дубини од једног метра под земљом.³⁹ Тако ни Mayer, а ни сви остали научници који дијеле Мајерово мишљење у погледу лоцирања Котора, нијесу могли у односу на овај тако важан споменик — који говори да је Котор, како и сам Mayer закључује: „... имао у римско доба општинске лијечнике; такви су нам за мало градова римског царства поsvједочени на натписима, и то за Benevent, Pisaurum, Aesclanum, Lampsak, Спарту и Пуљ у Истри; сада долази и Котор“⁴⁰ — претпостављати и тврдити да је са неког другог мјеста пренесен у Котор, што иначе обично тврде кад је ријеч о другим римским споменицима нађеним у Котору.

Главни, заправо једини аргуменат на коме Mayer заснива своје тврђење о лоцирању *Acrviuma* негдје у Грбљу јесте етимолошка веза коју он налази између ријечи *Acrvium* и ријечи *Agravonitae*. Ливијево помињање *Agravonita* налази се у овом контексту: »Inde (Lucius Ancius, пошто био је савладан илирски краљ Генције) in tres partes Illyricum divisit: unam eam fecit. . . , tertiam Agravonitas et Rhizonitas et Olciniatas accolasse eorum«.⁴¹ Несхватљиво нам је да је Mayer могао интерпретирати овај текст, који говори о римској подјели Илирика, на такав начин да је његов трећи дио обухватио само Ришњане, Акрувљане и Улдињане. Од овакве интерпретације на првом мјесту га је морала одвратити чињеница што му је овакав трећи дио морао изгледати и превише мален. Сем ове чињенице, друге су му морале дјеловати још убједљивије. Сасвим је јасно да су кад је ријеч о подјели једне државе каква је била Илирик у набрајању могли доћи у обзир само велики региони, чија су имена могла бити замијењена називима илирских племена, или пак већих скупина тих племена, па је због тога јасно да под *Agravonitae*, *Rhizonitae* и *Olciniatae* треба подразумевати називе илирских племена, према којима су означаване и области које су та племена насељавала. Дакле, под горњим набрајањем треба подразумевати три веће области Илирика, од којих област коју су насељавали *Rhizonitae* свакако није била мања од простора данашње Боке, већ, штавише, вјерујемо да се племе *Rhizonitae* простирало и изван њених граница, сигурно дубоко у њено залеђе. Племенски назив *Rhizonitae* дао је и име не само њиховом свакако највећем и најзначајнијем насељу, Рисну, већ и читавом Бокототском заливу (*Ῥιζωνικὸς κόλπος*). Овај

³⁸ Исто.

³⁹ Исто.

⁴⁰ Исто, стр. 2 и 3.

⁴¹ Titus Livius, н. дј., liber XLV, с. 26.

последња чињеница недвосмислено наводи на то да под Rhizonitae треба у најмању руку подразумевати сво становништво Боке. Према томе, у границама у којима су били насељени Rhizonitae никако не можемо тражити и Agravonitae, који се, како смо видјели, код Ливија посебно наводе и у набрајању стављају прије Rhizonitae. Сам редослед у Ливијевом набрајању: Agravonitae et Rhizonitae et Olcinatae императивно захтјева да Agravonitae тражимо на сјеверу од Боке, или бар сјеверније од Рисна у случају кад би, као неки, сматрали да су Rhizonitae само становници Рисна.

Кад је већ узео наведени Ливијев текст као основни елемент свога закључка о локацији Acruviuma, Mayer-у није остало друго него да ћутке пређе преко парадокса који у односу на његов закључак резултира из самог тог текста. Да је Mayer пришао Ливијевом наведеном тексту онако како сам тај текст захтјева, он би а priori искључио сваку могућност етимолошког везивања ријечи Acruvium, као назива једног од градова у Боки, са појмом Agravonitae, називом илирског племена које, како смо већ рекли, треба тражити сјеверно од Боке.

Ливијев помен Агравонита, као очито илирског племена, једини је који нам се сачувао у античким изворима, па је због тога и једино што о овом племену можемо закључити то да је оно живјело на сјеверу од Боке, али без поближег одређивања његовог територијалног домета. Ово, према Ливију, лоцирање племена Агравонита сјеверно од Боке тешко је побијали изворима који говоре о лоцирању других илирских племена на простору од Неретве према Боки, јер су извори који нам о томе говоре такви да чак и у односу на најпознатије и најзначајније илирско племе Ардијеја допуштају лоцирање с једне или с друге стране Неретве.⁴²

Да је Mayer по Ливијевим индицијама тражио племе Агравонита на сјеверу од Боке, тамо би он нашао и далеко срећнију и више могућу филолошку везу између назива овог племена и старог имена једног локалитета чија латинска форма гласи Gravosium (касније: Santcta Cruх, Santa Croce, Груз).⁴³ Колико би убједљивија била његова етимолошка дедукиција Agravontia-e > Gravosium од оне на којој је он тако упорно и самоувјерено инсистирао: Acruvium > Agravonitae. Да са својом филолошком анализом дедуцирао назив Gravosium из појма Agravonitae, Mayer не само што не би свој закључак довео у парадоксални однос са осталим дијелом наведеног Ливијевог текста већ би, штавише,

⁴² Фанула Папазоглу, О територији илирског племена Ардијеја, Зборник Филозофског факултета Београдског универзитета, књига VII—1, Београд 1963, стр. 73. — У »Pannoniae et Illyrici veteris tabula; ex conatibus geographicis Abrahami Ortelii Antverpiani« из 1590. године наглашено је да је неизвјесна територија на којој је живјело илирско племе Агравонита: »Loca incertae positionis: in Illyria populi: Agravonitae...«.

⁴³ Видјети Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU, свеска 11, стр. 484.

потврдио и тачност Ливијевих навода, како у односу на назив тако и на локацију илирског племена чије нам се име само код њега сачувало, а сем тога би ријешо и питање етимологије ријечи *Gravosium*, која ријеч, као ни *Acruvium* са *Agravonitae*, нема никакве везе са *Cruх*, из које је вјероватно изведен облик *Груж*.

У свом опширном филолошком расправљању приликом извођења појма *Agravonitae* из назива *Acruvium* Mayer⁴⁴ се сретао са за нас несавладљивим потешкоћама, у које је опет ушао када је, хтијући боље подупријети своју тезу, тврдио: „Натпис који се налази усред поља код рушевина дукљанске бискупске палаче, подигнут је неком Fl(avio) Urso do(mo) Aqr(uvio) — дакле првом познатом Грбљанину — ако је тачно читање Енглеца Munro, који је нашао натпис (*Archaeologia* LV, 1896, стр. 46), а с којим се слаже и Sticotti (уп. стр. 193 на н. мј.)“.⁴⁵ Ми, међутим, сем тога што претпостављамо да је наведени натпис у фрагменту *Aqr* погрешно преписан, на што нас наводи инкомпатибилност, заправо потпуна немогућност сугласничке групе *qr*, још мање га можемо прихватити као елеменат којим се жели подупријети могућност појаве гласа *c* у *Acruvium*-у мјесто гласа *g* из *Agravonitae*, што Mayer овако покушава објаснити: „...па ако налазимо написан *q* пред консонантом, што је сасвим необично, то значи да су настojали истакнути особиту каквоћу гутурала у овом илирском имену“,⁴⁶ чиме хоће да правда иначе упорну појаву гласа *c* у свим античким изворима у којима се помиње *Acruvium*, који је, већ могао бити означен и са *Aqruvium*, веома лако могао бити и *Agruvium*, како би то хтио Mayer ради лакшег извођења појма *Agravonitae* из назива *Acruvium*.⁴⁷

Ми се овдје нећемо опширно задржавати на досад у науци истицаној аргументацији у прилог тврђења да се *Acruvium* налазио на мјесту данашњег Котора, већ ћемо само навести неке новije радове у којима се та аргументација износи: Илија Синдик, *Гдје се налазио Acruvium?*, Гласник Географског друштва, XXVII, Београд 1947, стр. 117—121; Исти, »А. Mayer, *Catarensia*«, *Историјски записи*, св. 1—2 за 1955. годину, стр. 411—418; Павле Мијовић, *Acruvium — Dekatera — Котор* у светлу нових археолошких открића, *Старинар*, књига XIII—XIV, Београд 1962—1963, стр. 27—47. Али, сматрамо опортуним да се и на овом мјесту осврнемо на нека Мајерова тврђења у вези са његовим мишљењем о традицији имена *Acruvium*: „Потоња околност јасно говори да традиције о постојању Аскривија на мјесту данашњег Котора у

⁴⁴ У већ наведеној расправи Гдје се налазио стари *Acruvium?*, стр. 85—93.

⁴⁵ Исто, стр. 87.

⁴⁶ Исто.

⁴⁷ Са оваквим Мајеровим мишљењем сложила се и Маја Паровић—Пешикан (н. дј., стр. 216).

граду није било“,⁴⁸ а нешто пред овим: „...па док у цијеломе Средњем вијеку нема трага какву другом имену мјесто Котора, средином 16. вијека јавља се, истина ни тада у службеним списима, него у ученим дјелима и у лијепој књизи, име *Ascrivium*, како га пишу *cives Ascrivienses*. То се први пут, чини се, налази у »*Descriptio Ascriviensis urbis per Joannem Bonam de Boliris*«. ⁴⁹ Увјерен да је пјесник *de Boliris* био први који је, из хуманистичких манира, Котору за античко доба приписао име *Ascrivium*, и то у пјесми за коју каже да је опјевана између 1538. и 1551. а објављена као прилог у „Повијести Дубровника“ од *Serafino-a Razzi* 1595. године у *Лусса-и*,⁵⁰ *Мајер* тврди: „Романска традиција (мисли се на традицију уопште, а не само на традицију *Ascriviensium*) у граду прекогута је дакле најкасније у XV вијеку, кад ни *Bolirini* (*de Boliris*-ови) дједови више нису за њу знали те је нису могли предати својим унуцима“. ⁵¹ Међутим, сама чињеница што ће се у доба хуманизма которски грађани називати *cives Ascrivienses* и што ће се, као реминисценција на негдашње име града, назив *Ascrivium* јављати не само у „ученим дјелима и у лијепој књизи“ већ и у службеним списима, па и у географским картама,⁵² и то много раније него што ће се појавити *de Boliris*-ов спјев, сама по себи говори да је та традиција у Котору била увијек жива.

Ако је *de Boliris*-ов спјев и настао, како *Мајер* каже, између 1538. и 1551. године, он је објављен тек 1595. године, па би према томе тек последије те године, ако је *de Boliris* био први који је извршио одговарајућу мистификацију, могла бити и прихваћена та мистификација у ученим дјелима и у лијепој књижевности.

Да је само прелиставао дјело *Flaminius-a Cornelius-a Catharus Dalmatiae civitas*,⁵³ *Мајер* би лако изабегло и погрешну претпоставку да је *de Boliris* био први који је Котору за античко вријеме приписао име *Ascrivium*, јер би у овом дјелу нашао објављену у цјелости пјесму »*Ascrivium*« которског патриција *Лудвика Пасквалија*, која је хронолошки старија од *de Boliris*-овог спјева.⁵⁴

Старија од датума објављивања *de Boliris*-овог спјева је и »*Rerum Venetarum ab urbe condita ad annum MDLXXXV HISTORIA*« млетачког патриција *Petrus-a Iustinianus-a*, која је објављена 1575. године први, а исте године и други пут, што се констатије из издања које је нама било приступачно, а на коме стоји: *Nunc ab eodem denuo revisa et rerum memorabilium additione exornata...*, *Venetis MCLXXV*. Ова »*Historia*« је, бар за старије

⁴⁸ А. *Мајер*, *Catarensis*, стр. 99.

⁴⁹ Исто, стр. 98.

⁵⁰ Исто, стр. 99.

⁵¹ Исто, стр. 100.

⁵² *Павле Мијовић*, н. дј., стр. 46 и 47.

⁵³ Објављено: *Patavii MDCCLIX*.

⁵⁴ *Flaminius Cornelius, Catharus...*, стр. 101—112.

вријеме, па изгледа све до времена њеног писца, у ствари препис разних старих млетачких хроника, као што је то уочио њен преводилац на италијански језик Gioseffo Horologgi, који је то истакао и на насловној страници свог објављеног превода: *Historia Venetiana raccolta dal clarissimo S. Pietro Giustiniano et tradotta...*«. Говорећи, или боље, преносећи текст једне старије хронике, о млетачком нападу на Котор 1378. године. Iustinianus у наведеној својој *Historia*-и каже: »Cum duo de triginta rostratis navibus ad Catharum oppugnandum, quod olim Ascrivium appellabatur, in intima Illyrici maris parte situm, Pisanus (Victor) Imperator transcendit«. ⁵⁵ Врло је вјероватно да је Iustinianus у некој 1378-мој години савременој хроници нашао забиљежено за Котор »quod olim Ascrivium appellabatur«, али и ако није тако, већ да је он сам путем неког другог сазнања додао овај стари назив за Котор, ипак у сваком случају отпада чињеница да би извор тог његовог сазнања могла бити де Boliris-ова пјесма објављена 1595. године. Још мање је ова пјесма, као и она ранија, тј. Пасквалијев »Ascrivium«, могла утицати на појаву имена Ascrivium за Котор у једном службеном спису апелационог суда у Верони, ⁵⁶ заправо у једној апелационој одлуци овог суда много старијег датума од 14. јула 1544. године, када је регистрована у Которској канцеларији, а у којој, поред осталог, стоји и ово: »Proponebatur in testamento cuiusdam Johannis Glavati, civis Ascrivienensis...«. ⁵⁷

Баш ова појава имена Ascrivium у једном званичном спису, и то ствараном далеко од Котора, веома убједљиво говори не само о непрекидности традиције у Котору већ и о широкој распрострањености сазнања да су Котор и Ascrivium у ствари једно те исто, а то тим прије што нам, и поред наше дедукције о таквом сазнању, мора баш изгледати чудно што се у једној одлуци која је донесена послје дугог и подробног анализирања одредаба статута који носи наслов »Statuta civitatis Cathari« уопште појављује име Ascrivium за Котор (Catharus, Cattarus). Али не само у овој апелационој одлуци Веронешког суда, већ и у другим таквим од-

⁵⁵ Стр. 105. На другом мјесту (стр. 454) Iustinianus, наводећи имена погинулих заповједника галија које су се у лепантској бици (1571. године) борили у саставу млетачке флоте, помиње и супракомеса которске галије Јеронима Бизангија, за кога каже да је из Аокривија (»Hieronymus Byzantius ex Ascrivio«).

⁵⁶ Дукалом од 30. јула 1433. године било је одлучено да се призови у прањанским споровима против одлука которског суда могу подносити само на судске колегије, тј. апелационе судове, Падове, Тревиза, Вероне и Виченце (Statuta civitatis Cathari, стр. 218). Премат оме, овим дукалом је била аброгирана одлука которског Великог вијећа донесена 6. октобра 1367, дакле у вријеме кад се Котор још налазио у оквиру немањићке државе, која одлука је одређивала да се апелације у цивилним споровима подносе колепијуму правника у Риму или Перуђи, Болоњи и Падови (Stat. Cathari, стр. 217—222).

⁵⁷ Државни архив у Котору (ДАК) — Судско-нотарски списи (СН), књига 48, стр. 444.

лукама овог суда, као и у одлукама апелационих судова у Падови, Vicenza-и и Treviso-и наизмјенично ће се поред Котора јављати и Ascrivium све до пада Млетачке Републике.⁵⁸

И представници млетачке власти у Котору називају себе — иако, истина, ријетко — ректорима и провизорима Аскривија; тако у једном препису који је извршен за вријеме прве аустријске владавине у Котору (1797—1805) стоји: »Exemplum tractum ex volumine nobilis viri Camili Michiel, rectoris ac provisoris (1616 — 1618). Ascriviensis, existens in offitio Cesarei Regii Tabularii eiusdem civitatis«.⁵⁹

Одбацујући на основу изложеног сваку везу између Agravonita Ascriviuma, као и промашену дедукцију из те замишљене везе, према којој се град Ascrivium налазио негдје у Грбальском пољу, а не налазећи га на Табули Пеутингеријани, оснажујемо сва досадашња тврђења према којима се овај град налазио на мјесту данашњег Котора, те, према томе, као ни Рисан, није се могао ни налазити на римској приморској војној магистралу.

Становници Ascriviuma нијесу се, дакле, могли називати Agravonitae, већ су се сигурно и у римско вријеме називали cives Ascrivienses, или Acruvienses, или пак Acrivienses, а они су, као и остали становници данашње Боке Которске, сигурно припадали илирском племени Rhizonitae.

Већ смо истакли да под Ливијевим Agravonitima, Rizonitima и Olciniatima треба подразумевати становнике свакако трију већих области, од којих би прва обухватала један дио нашег приморја са извјесним залеђем који иде на сјеверу од Боке можда све до Неретве; друга данашњу Боку Которску, укључујући Будву, коју иначе Ливије у поменутој подјели не помиње, из чега се јасно закључује да њено становништво убраја међу »Rhizonitae et accolaeque eorum«, и можда читаву територију до Спича; а трећа простор од Спича па до негдје близу Скадра, на којој би живјело племе Olciniatae, а не само становници Улциња.

Пошто је, како смо већ нарочито нагласили, у нашем кориговању досадашњег тумачења одговарајућег фрагмента Tabulae Peutingeriana-e, наше интерпретирање назива Resinum са Росе битно у овом нашем раду, сматрамо за потребно да што је могуће више исцрпемо образложење такве интерпретације. Вратимо се на Птоlemeјеву карту. На њој су, за разлику од Табуле, Росе обиљежене са ΡΙΒΛΙΟΥΝ. Још, за разлику од Табуле, Птоlemeјева карта, сем Роса, биљежи и Рисан, и то са ΡΙΣΑΝΑ. Полазећи од увјерења и тврђења да се на Птоlemeјевој карти ознака ΡΙΒΛΙΟΥΝ односи на Рисан, а не на Росе, ни Мауер ни други про-

⁵⁸ На многим мјестима у фонду ДАК — СН.

⁵⁹ Овај препис смо пронашли у ДАК — СН, књ. 79; гдје је након уметнут, и то између листова 484 и 485, у којима се ради о одговарајућем предмету из 1618. године. Поменути препис сада носи ситуатуру СН 79/484а.

учаваоци већ више пута поменутог плана римске војне цесте, који су иначе нужно били упућени и на Птоlemeјеву карту, нијесу се упуштали у објашњавање чињенице да се баш негдје на мјесту гдје би требало да фигурира Рисан, или барем гдје је много прикладније да фигурира него, на мјесту гдје је наведен ^сΡΙΒΛΥΟΥ (Ροσε), означен локалитет ^сΡΙΖΑΥΔ, што је несумњиво Рисан.

Неки ранији историчари, како стоји код Farlati-а мислили су је Resinum, односно ^сΡΙΒΛΥΟΥ (из Птоlemeјевог карте) једно те исто што и ^сΡΙΖΑΥΔ : »Ptolemaeus Diocleae et Scodrae Rhizanam interjecit, quam urbem aliqui putant eandem esse ac Rhizinium(!)«, ⁶⁰ те да је, како они сматрају, Птоlemeј два пута поменуо исти град ријечима које се мало разликују: »et Ptolemaeum bis eandem civitatem vocabulo paululum diverso nominasse existimant«. Farlati, заправо Coleti, не слажући се с оваквим мишљењима, додаје: »sed, si retinenda est positio quam idem auctor Rhizanae attribuit inter Diocleam et Scodram, ab Rhizinio (!) cum longe absit, distingu oportet«. ⁶¹ Иако је правилно примијетио да треба разликовати градове ^сΡΙΒΛΥΟΥ и ^сΡΙΖΑΥΔ из Птоlemeјевог карте, пошто су под овим ознакама наведена два мјеста прилично удаљена једно од другог, Coleti, који је, иначе, погрешно означио ^сΡΙΒΛΥΟΥ са Rhizinium, Плинијевим Рисном, не рјешава ово питање.

Док Птоlemeј на својој карти означаје Ροσε (^сΡΙΒΛΥΟΥ) тако да изгледа да се налазе на отвореном мору, и то пред Бококоторским заливом, што је иначе веома важно, иако је тај залив наопако уцртан, дотле Рисан (^сΡΙΖΑΥΔ) поставља нешто унутар копна, и то тако да фигурира негдје иза средине источне линије залива, па кад не би био нешто удаљен од обалне линије, могли бисмо рећи: баш на правом мјесту. Што Птоlemeј Рисан (^сΡΙΖΑΥΔ) смјешта нешто удаљено од обале и што га не наводи међу градовима ΔΔΛΜΑΤΙΔΕΣ ΚΑΡΑΛΛΟΣ већ међу ΔΔΛΜΑΤΙΔΕΣ ΔΕ ΠΒΛΕΙΣ ΜΕΒΟΧΕΛΟΙ сигурно проистиче отуда што је у односу на Рисан употребио Полибија који каже да се Рисан налази удаљен од мора и да је смјештен на рисанској ријеци. ⁶²

Иако сматрамо да су наведене аргументације довољне као образложење наше интерпретације: ^сΡΙΒΛΥΟΥ односно Resinum (из Табуле) — са Ροσε и ^сΡΙΖΑΥΔ, односно Скилаксов ^сΡΙΖΟΨΙΣ, Полибијев ^сΡΙΖΩΥ, Ливијев Rhizon и Плинијев Rhizinium — са Рисан, ипак мислимо да је корисно осврнути се и на неке текстове које доноси Coleti кад говори о историјату рисанске епископије. Двије папске буле из година 591. и 595. које он доноси, и које су адресиране првом познатом рисанском бискупу, носе интестат »Gregorius (papa) episcopo Rhiziniensi«. Пошто је и интестат, као и текст була, донесен курзивом, треба претпоставити да речени инстат није неки Coleti-јев предметнути регест, већ да је саставни дио папске буле, па пошто у њему налазимо ријеч

⁶⁰ Farlati — Coleti, н. дј., стр. 410.

⁶¹ Исто.

⁶² Ludovicus Dindorfius, Polybii Historia, vol. I, стр. 132.

Rhiziniensi, треба да то сматрамо да се ове двије буле заиста односе на рисанског епископа, Послење овог првог рисанског познатог епископа, како каже Coleti, »... per annos fore septingentos nullus reperitur episcopus Rhiziniensis«. Први наредни, познати, како Coleti тврди, рисански епископ јавља се тек 1271. године, али ни он, као ни сви остали епископи које Coleti сврстава под рисанским, набрајајући тринаесторицу од 1271. до 1540. године, не носе назив »episcopus Rhiziniensis«, већ Rossanensis, Rosensis или Rosonensis.⁶³ Али и поред тога што Coleti наводи да »Rhizinium non solum nostris, sed etiam antiquioribus temporibus Rosonum, sive Rosonium appellari«,⁶⁴ ипак доцније дистингуира Rhizinium од Rosonum, па сматра да је рисански епископ, »Rhizinio everso, sedem suam Rosam, seu Rosas, oppidum ad fauces Sinus Rhizonici situm, transtulit«,⁶⁵ те да отуда и долази његов назив »episcopus Rossanensis, Rosensis ili Rosonensis«. Ми, међутим, сматрамо да по разоруњу Рисна, које је, по традицији, а и по неким индичијама, могло услиједити због неког јаког природног поремећаја баш крајем шестог или почетком седмог вијека, није уопште дошло до обнављања рисанске епископије, те да је умјесто ње установљена друга са сједиштем у Росама, које су, поновимо и овдје, не само у старом већ и у средњем вијеку, па и касније, биле много значајније насеље него што су то данас. Да се само радило о промјени сједишта, које је могло бити и привремено, рисански бискуп би био задржао назив »episcopus Rhiziniensis«, те се не би тако упорно за период од 1271. до 1540. називао »episcopus Rosensis« и сл. И поред тога што се, сем докумената које доноси Coleti, није сачувао никакав други материјални траг било епископије у Рисну или у Росама, ми не можемо сумњати да су и једна и друга бар за неко вријеме стварно постојале. Каснији носиоци титуле »episcopus Rosensis« вјероватно су били само титуларни, будући да су од средине XIV вијека Росе сигурно потпадале под фактичну црквену јурисдикцију которског бискупа.

Исто тако као што чињеница да римска војна магистрала није пролазила преко Рисна и Ascrviuma, каснијег Котора, резултат у испадању ових двају најважнијих градова у Боки из Tabula-e Reutingetiana-e, друга чињеница, наиме природно уништење Рисна, које је свакако услиједило прије састављања дјела равенског анонимног географа, објашњава и испадање старог илирског града из овог дјела.

Да је послење своје пропасти негдашњи Рисан дуго чекао на своју обнову доказ нам пружа и Константин Порфирогенет, који говорећи о сараценском пустошењу бокелјских градова не помиње међу њима Рисан, већ само Котор, Будву и Росе.⁶⁶ Што су се

⁶³ Farlati — Coleti, н. дј., стр. 414 и 415.

⁶⁴ Исто, стр. 411.

⁶⁵ Исто, стр. 415.

⁶⁶ Константин Порфирогенет, н. дј., стр. 342, 344 и 347.

послије страдања из 840. године Росе брже обнављале него Рисан, те због тога могле и да прихвате сједиште епископа, можда по други пут, може се схватити вјероватноћом да најезда Сарацена није проузроковала такво страдање Роса какво је, како и предање говори, изазвао удар природе који је доживио Рисан.

Сем других, свакако и чињеница да су Росе биле сједиште епископа, и то можда већ од почетка VII вијека, а најкасније почев од 1271, кад се помиње први познати »episcopus Rosensis«, јасно говори о до тада вишевијековном постојању и развијању овог насеља-града, те да је према томе сасвим природно што га налазимо на траси римског пута, који је преко њега прелазило, као и у дијелу равенског географа, који и да је навео Рисан, који тада није постојао, свакако не би изоставио из свог географског дјела ни Росе. Због тога његов ⁶⁷ ΡΙΣΙΝΟΥ ⁶⁸ из грчког и Rucinium⁶⁸ из латинског извора, као и Resinum из Tabula-e Peutingeriana-e и ⁶⁹ ΡΙΒΛΩΝ из Птоlemeјеве карте, не може се друкчије интерпретирати него са Росе.

Дакле, послије свестраног и исцрпног расправљања, закључујемо да фрагменат Tabula-e Peutingeriana-e који се односи на трасу римске војне цесте од Цавтата до Будве треба интерпретирати: Цавтат — Росе — Vicinium (римско насеље негдје у Грбаљском пољу) — Будва.

Др Славко Мијушковић

НЕКОЛИКО УМИРА ИЗМЕЂУ БОКЕЉА И ТУРАКА

Раније сам у Историјским записима објавио неколико докумената о умирима између Црногораца и Бокелја. Од почетка XVII вијека, а можда и раније, умир је био уобичајена правна пракса ликвидирања узајамних сукоба, не само између млетачких поданика и Црногораца него уопште између Бокелја и Турака. Бока Которска, једна минијатурна територија подијељена између два страна освајача, постаје поприште честих и мучних сукоба млетачких и турских поданика, али сви ти сукоби завршавају се путем умира. Нигдје на данашњој нашој територији у то доба није био тако видан сукоб између двије културе и два облика живота који су се искључивали, као у Боки. Ту, на једном малом простору, постојали су један поред другог два свијета: Исток и Запад. Супротности као да су биле непремостиве. Али у том казану живио је један исти народ под турском и млетачком влашћу са истовјетним погледима на живот и људске односе. Наш народ у Боки Которској је она основна снага која испуњује ток историјског збивања у ово доба. Два страна осва-

⁶⁷ cfr. A. Maueg, Доприноси познавању римских цеста..., стр. 134.

⁶⁸ Исто.